PERISKOP
FORUM FOR KUNSTHISTORISK DEBAT

Periskop: Forum for kunsthistorisk debat

Nr. 36, 2026

“STEN – Materielle grundlag for kunst og arkitektur”

Titel: “Nybrud: Restaurering af Sandstensportalen på Voergaard Slot (ca. 1588)”

Forfatter(e): Maria Fabricius Hansen

Sidetal: 125-137

Dato: 02.11.2026

DOI: 10.7146/periskop.v2026i36.172259

MARIA FABRICIUS HANSEN

Nybrud: Restaurering af Sandstensportalen på Voergaard Slot (ca. 1588)

1

2

3

4

I 1500-1600-tallet var danske slotte og herregårde sædvanligvis bygget af munkesten (røde mursten), mens arkitektonisk ornamentik såsom vinduesindramninger, portaler og lignende var udført i sandsten **[1]**. Sandstenen fik man nemmest og billigst fra Gotland, som indtil 1645 var dansk. Stenen var ikke særlig vejrbestandig, men det var almindeligt at bemale den, både med en stenlignende farve og med brogede detaljer og forgyldning; det beskyttede den porøse overflade. Med udviklingen af det moderne paradigmes forkærlighed for materialernes ægthed og ærlighed (at de ikke gav sig ud for andet, end de var) og værdsættelse af det ensfarvede frem for det brogede, som kulminerede med 1900-tallets *less is more*-æstetik, gik bemalingen imidlertid af brug. Derfor er mange sandstensornamenter nedbrudte i dag **[2-4]** (se også Thomas Lyngby, "Gudernes festlige velkomst: Marmorgalleriet på Frederiksborg" i dette nummer, 141-145).

Mette Marciniak, som oprindeligt er uddannet granitstenhugger, har i de sidste årtier arbejdet som restaure-

5

ringsarkitekt med speciale i sandstensskulptur **[6]**. I 2024 etablerede hun i samarbejde med Vallø Stift firmaet *Sandstensrestaurering A/S – rådgivning og håndværk*. Firmaets restaureringsværksted, som ligger ved Vallø Slot, er tænkt som en form for Bauhütte, altså et arbejdsfællesskab i slægt med det, der var praksis i førmoderne tid (her 1500-1600-tallet). Dengang samarbejdede arkitekter, billedkunstnere og stenhuggere om udførelsen af bygningerne i deres helhed. På Vallø ledes restaureringsarbejderne af Mette Marciniak, mens den tyske restaurator og billedhugger Jens Cacha har det kunstneriske ansvar for Bauhüttens skulpturelle sandstensarbejder **[7]**. Desuden er der knyttet danske stukkatører, sten- og billedhuggere til værkstedet. Billederne her illustrerer det igangværende arbejde i forbindelse med restaureringen af pragtportalen på Voergaard Slot (ca. 1588) i Vendsyssel **[1]**. For

6

7

8

9

10

11

12

tiden er det bl.a. billedhuggerne Jacob Alrø, Charlotte Hjorth og Victor Billund, som arbejder med at rekonstruere de nedbrudte sandstensrelieffer **[9-12]**.

Voergaard blev opført under Ingeborg Skeel (ca. 1545-1604), som var en af de ganske talrige magtfulde kvindelige byg"herrer" og godsejere i 1500-1600-tallet **[5].**

Pragtportalen, der måske er Danmarks smukkeste og største fra perioden, er exceptionelt godt bevaret, fordi der undtagelsesvis blev anvendt en tysk, kiselbundet sandsten ("bremersten"), som var mere vejrbestandig end den gotlandske. Alligevel er der relieffer, som ikke står til at redde **[2-4]**. Portalen har gennem sin næsten 450-årige eksistens gennemgået flere restaureringer. Enkelte sten er allerede tidligere blevet nyhugget. I dag er det særligt sandstenene i de fugtophobede områder, der er nedbrudte, det vil sige stenene ved terræn og under hovedgesimsen. Ellers klarer portalens sandsten sig godt, tidligere restaureringer og ikke altid vellykkede konserveringer og farveafrensninger taget i betragtning.

Arbejdsprocessen begynder med tilstandsregistreringer, formulering af restaureringsholdning (altså de principper, der ligger til grund for istandsættelse og konservering), artsbestemmelser af stentyper, opmålinger, scanninger, fotodokumentation samt afformninger og afstøbninger af portalens nedbrudte skulpturelle arbejder. Afformningerne udføres ved at påføre silikonegummi på portalens nedbrudte sandsten og derefter afstive gummiformen med en gipskappe. Når afformningen fjernes fra facaden, har man skabt en negativ form, og når denne fyldes med gips, dannes en positiv gipskopi – en afstøbning – af det originale stenfragment i mål 1:1. Denne afstøbning bruges af billedhuggeren til det videre rekonstruktionsarbejde **[13, 16]**.

Gennem omfattende arkivalske, historiske undersøgelser skaffes viden om bygningens tilblivelse og de mæcener, kunstnere og håndværkere, der var involveret, ligesom også ikonografiske studier bidrager til rekonstruktionen af de nedslidte motiver. Det er typisk en kunsthistoriker, der udfører dette arbejde. På holdet her er det Jacob Wamberg, som bidrager til den rapport, som restaureringen bygger på **[8]**. Man kan finde sammenlignelige motiver i grafik (de såkaldte ornamentstik og mønsterbøger, som var populære i perioden) **[14]** på andre bygningsværker i Danmark, her et fragment af Skanderborgportalen, Kronborg **[15]**, eller i Holland/Belgien, hvor datidens omrejsende stenhuggere typisk kom fra.

Herefter kan billedhuggerne påbegynde opmodelleringen af afformningerne af de nedbrudte relieffer. De genskaber relieffernе med en form for modellervoks (plastalina) og gips. Ved at begynde arbejdsprocessen med de mest velbevarede partier og gradvis fortsætte med de mere dekomponerede bliver de efterhånden fortrolige med portalskulpturens formsprog **[13]**.

Når billedhuggeren er nået frem til en ny helhed, danner den afsæt for stenhuggerens arbejde. Forlægget i gips overføres punktvis til stenblokke hentet i Tyskland i Obernkirchner-bruddet, som geologisk byder på samme type som Voergaard-portalens oprindelige bremersten **[17-18]**. Værkstedet på Vallø har ikke mandskab til at hugge de mange tons sten, det drejer sig om. Et enkelt relief tager måske fem-seks uger **[19-25]**. I Tyskland findes der et helt anderledes stort antal uddannede sten- og billedhuggere end i Danmark på grund af de talrige restaurerings- og genopbygningsprojekter, der har været undervejs efter Anden Verdenskrig. For tiden bliver de danske forlæg derfor sendt til Tyskland; dels til Berlin, hvor stenhuggerne blandt andet har erfaring fra den årelange genopførelse fra grunden af byens 1700-tals-slot (Berliner Schloss), og dels til Dresden, hvor det ikke mindst er genopførelsen af den store Frauenkirche (1993-2005), som har bidraget til uddannelse af kompetent arbejdskraft. Jens Cacha og Mette Marciniak følger processen ved jævnlige tilsynsrejser og onlineudvekslinger **[26]**.

Før stenhuggerne går i gang, har Mette Marciniak og hendes kolleger udarbejdet omfattende kataloger og huggeprøver for at nå til klarhed over de måder, relieffernes forskellige elementer fra figur til baggrund i sin tid var bearbejdet på, og over, hvilke mejsler og teknikker der skal anvendes for at nå frem til tilsvarende overflader i de nyhuggede partier **[21-22, 28]**. Hvordan kan man frem-

13

14

15

16

stille hårlokker eller draperier, så de får samme karakter og udtryk som de oprindelige? Hvor glat eller ujævnt tilhugget har baggrundene for ornamenterne været? Ingen opgaver udføres solo. Alt foregår i en kontinuerlig udveksling og erfaringsoverdragelse.

Hvor periodens arkitektur i sine konstruktive dele var ekstremt præcis med hensyn til mål og vinkler, gjorde der sig i sandstensornamentikken en bevidst uregelmæssighed, mangfoldighed og asymmetri gældende, som har overrasket holdet bag Vallø-værkstedet. De skulpturelle felter er bygget symmetrisk op omkring en midterakse, og portalernes ornamentik er ligeledes spejlet omkring den centrale port. Men bortset fra denne overordnede systematik er variationer reglen snarere end undtagelsen. De centrale figurer – løvehoveder, sirener og lignende – er ikke placeret nøjagtigt i midten, og beslagværket, altså rammeornamentikken omkring figurerne, er både skævt og fuldt af asymmetrier i detaljerne **[5, 16]**.

Tilbage i 1500-tallet var der store hold af stenhuggere involveret i at udføre projekter som Voergaard. Når en portal blev hurtigt færdig, hvilket vil sige i løbet af måske tre år, har der skønsmæssigt været omkring 20 personer involveret i arbejdet. Men variationerne kan ikke bare forklares med, at relieffernе er udført af forskellige "hænder"; skævhederne og de mangeartede udformninger af samme motivtyper findes også inden for samme felt. Restaureringsarbejdet med sandstensrelieffernе gør det åbenlyst, at regelmæssighed som sådan er forbundet med et senere moderne æstetisk ideal, ligesom ensretning og ensartethed i det hele taget først begyndte at gøre sig gæl-

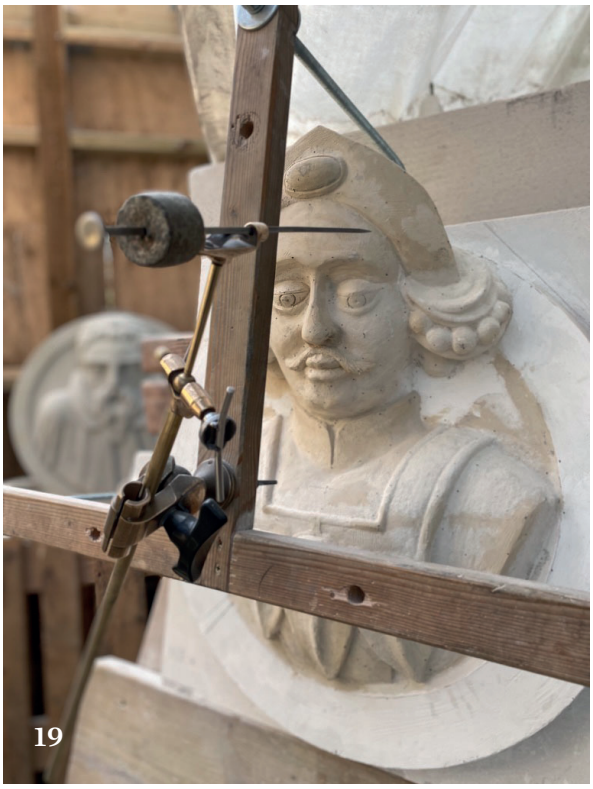
17

dende i videnskab og kunst fra midten af 1700-tallet og frem – med industrialiseringens samlebånd og mekanisk producerede, nøjagtige gentagelser som kulmination på dén udvikling.

På Voergaard, som ejes af Den Grevelige Oberbech-Clausen-Peanske Familiefond, skal restaureringen af portalen være afsluttet i sensommeren 2026 – og helt undtagelsesvis er det besluttet at forsyne sandstenen med bemaling og forgyldning svarende til den oprindelige. Denne del af projektet planlægges fuldført i november 2026. Der er talrige farvespor, man kan basere rekonstruktionen på **[5, 27]**, og der findes mange eksempler på sammenlignelig broget ornamentik på indendørs skulptur fra perioden, fx på gravmæler og kirkeinventar. Det viser, hvor og hvordan man brugte farver og forgyldning. Tilbage i 1500-1600-tallet gjorde bemalingen aflæsningen af figurer og ikke mindst våbenskjold tydeligere. Heraldik spillede

18

19

20

21

22

en meget vigtig rolle i facadeudsmykninger ved at anskueliggøre, hvilken slægt der ejede bygningen, og dermed kommunikere og legitimere den dynastiske magt **[29]**.

Siden midten af 1800-tallet, hvor farverne hårdhændet blev afrenset, har genskabelse af bemaling hidtil været uset herhjemme i modsætning til fx i Tyskland, Holland og England, hvor man allerede for en del år siden begyndte at genoptage den gamle praksis. En genskabelse af Pragtportalens bemaling og forgyldning, her i en digital rekonstruktion **[29]**, vil retablere portalens historiske og

arkitektoniske udtryk. Eftersom arbejdet både omfatter en faglig undersøgelse og en visuel rekonstruktion, kan det betragtes som et pilotprojekt inden for restaurering af udendørs sandstensdekorationer.

Restaureringen af Pragtportalen på Voergaard byder alt i alt på et opgør med den moderne adskillelse af arkitektur og billedkunst i forskellige specialiseringer; en adskillelse, som blandt andet er forbundet med institutionaliseringen af uddannelserne på kunstakademierne fra 1600-1700-tallet og frem og med betoningen af funktion på bekostning af dekoration i 1900-tallets industrialiserede arkitektur. Både ved den materialebevidsthed, der

23

24

25

26

27

ligger til grund for istandsættelsen, den værksteds- og samarbejdsbaserede udførelse af arbejdet og den forening af kunstarterne, portalen i sin helhed kommer til at repræsentere, er Voergaardprojektet et nybrud i forhold til en efterhånden forældet moderne æstetik og restaureringspraksis.

28

Fotografier: Mette Marciniak og medarbejdere.

29